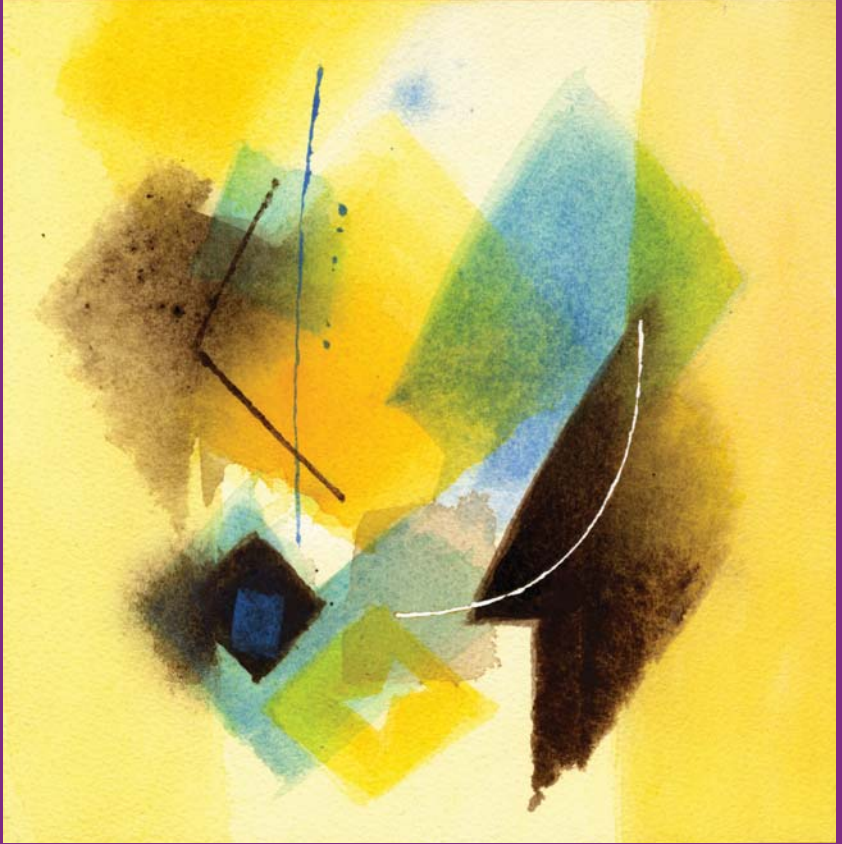

Stichting
Rudolf Steiner
Vertalingen

Nieuwsbrief 21

Najaar 2010

Stichting Rudolf Steiner Vertalingen
Nieuwsbrief nr. 21 najaar 2010

Secretariaat

Jan Bogaerts
Slotlaan 155-III
3701 GC Zeist
06 22 12 88 24
jbogaerts@gmail.com

www.steinerboeken.nl

ING 698 388
Triodos Bank 21 21 85 225
KvK Utrecht 41183837

Bestuur

Michiel ter Horst, voorzitter
Ger Jue, penningmeester
Jan Bogaerts, secretaris
Jacqueline van Paaschen, publiciteit

Redactie

Roel Munniks, voorzitter
Frans van Bussel
Michel Gastkemper
Redactiesecretaris: Lieke Bronzwaer

Uitgever

Uitgeverij Christofoor,
Jaap Verheij

Vormgeving

Françoise Berserik
Henk Pel

Afbeelding omslag en
bladzijden 4, 12, 13 en 15:
Hans-Dieter Appenrodt

Omstulpingsproces

Twee tentoonstellingen tegelijk over Rudolf Steiner, dat was voor bestuur en redactie een reden om af te reizen naar Wolfsburg, tussen Hannover en Berlijn. De tentoonstelling *Rudolf Steiner, Die Alchemie des Alltags* liet Rudolf Steiner als beeldend kunstenaar, architect, ontwerper en bordschetskunstenaar zien. De andere tentoonstelling, *Rudolf Steiner und die Kunst der Gegenwart*, ging over Rudolf Steiner als inspiratiebron voor vijftien moderne kunstenaars. Het Kunstmuseum Wolfsburg nodigde kunstenaars uit waarmee Rudolf Steiner naar verwachting, als hij nu leefde, in contact zou staan. Uiteraard is dit niet letterlijk op te vatten, maar het geeft een beeld van het ‘omstulpingsprincipe’ als kern van beide tentoonstellingen. Alle deelnemende kunstenaars zijn op hoogst individuele wijze bezig met de omgekeerde verhouding tussen binnen- en buitenwereld.

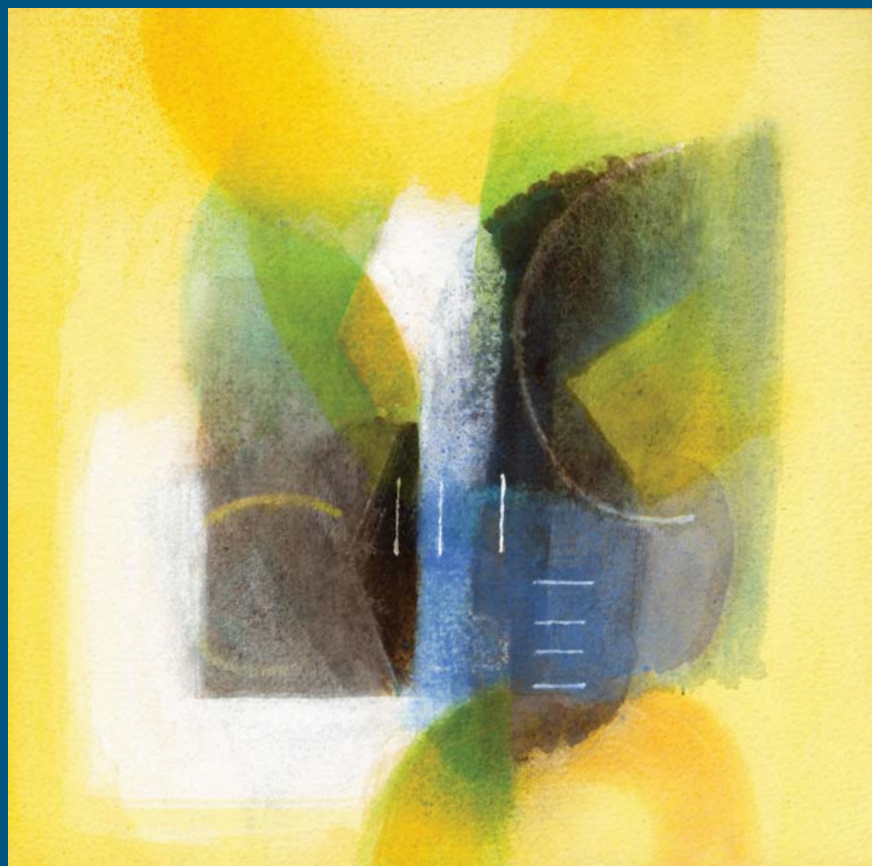
Rudolf Steiner schrijft al in zijn tijd over het ‘omstulpingsprincipe’ en hierin ligt de verhouding besloten tussen het werk van Steiner als kunstenaar en over zijn resonans onder moderne kunstenaars. Precies op het grensvlak van binnen en buiten opereert *Bridget’s Bardo*, een belangrijk werk uit een derde tentoonstelling, *The Wolfsburg Project*, ook in het Kunstmuseum in Wolfsburg: de kleurbeleving of het kleurenbad van James Turrell, die zich speciaal interesseert voor het raakpunt tussen kleur als innerlijke en uiterlijke waarneming. Turrell is niet rechtstreeks beïnvloed door Steiner, maar beiden houden zich bezig met ‘de ademhaling van de aandacht’ van de binnen- en buitenwereld.

Arthur Zajonc gebruikt tegenwoordig de term ‘cognitive breathing’ en inderdaad, als je erop let kun je merken hoe je aandacht voortdurend pendelt van buiten naar binnen en van binnen naar buiten. Daarbij wordt de wereld telkens ‘omgestulpt’; zo is ook het thema van deze tentoonstellingen. Helaas gaan tijdens het drukken van deze nieuwsbrief de beide tentoonstellingen uit elkaar. De moderne kunstenaars gaan naar Stuttgart, terwijl de tentoonstelling *Rudolf Steiner Die Alchemie des Alltags* verder gaat reizen om de komende viering van 150 jaar Rudolf Steiner in te luiden.

Markus Brüderlin, initiatiefnemer van deze tentoonstellingen, geeft dit omstulpingsprincipe met een humoristisch eigen adagium weer: ‘Rudolf Steiner behoort niet alleen toe aan de antroposofen!’ meent hij, en inderdaad, zijn werk is veel ruimer uitgestroomd in de algemene cultuur dan in de antroposofische beweging alleen. Een goed teken voor zijn 150e geboortedag in februari 2011.

Er ligt iets jeugdigs in de benadering van deze tentoonstellingen. Steiner richtte zich in het boek *Antroposofie voor jonge mensen* dat wij deze herfst uitbrengen tot de kracht van de jeugd. Zou er tussen de krachten van oude en jonge mensen ook een ‘omstulpingsproces’ gaande zijn?

Namens het bestuur, Michiel ter Horst, voorzitter

Rudolf Steiner 150 jaar

Op 27 februari 1861 werd Rudolf Steiner in Kraljevec geboren. Bestuur en redactie van de Rudolf Steiner Vertalingen willen deze 150e verjaardag vieren met een speciale prijsvraag.

Uitnodiging prijsvraag

Wij nodigen hiervoor iedereen uit tot tekenen, schilderen, fotograferen, schrijven of dichten van een impressie: ziet u Rudolf Steiners impulsen terug in uw eigen werk of in het werk van anderen, in musea, in kunst of in teksten?

Het criterium is dat uw inzending leesbaar of zichtbaar is, digitaal of op papier en voorzien van uw naam en adres, eventueel ook emailadres en telefoonnummer.

In het voorjaar van 2011 zullen de inzendingen als lichtbeelden te zien zijn in Museum Hermitage aan de Amstel te Amsterdam op een feestelijke bijeenkomst, speciaal voor begunstigers van de Stichting Rudolf Steiner Vertalingen en degenen die overwegen dan begunstiger te worden. De mooiste inzendingen worden met een fraaie designlamp van een spraakmakende jonge ontwerper beloond.

Inzendingen moeten uiterlijk 27 februari 2011, de 150e geboortedag, binnen zijn bij Jacqueline van Paaschen, IJskelderlaan 11, 3941 HS Doorn, jvanpaaschen@freeler.nl. Inlichtingen kunt u krijgen bij ondergetekende: telefoon 020 – 6 128 126

*Namens het bestuur,
Michiel ter Horst*

De toekomst van de
Stichting Rudolf Steiner Vertalingen wordt
gedragen door oude en nieuwe begunstigers!

Bouwen aan de brug tussen binnen en buiten, algemeen en individu, wetenschap en spiritualiteit

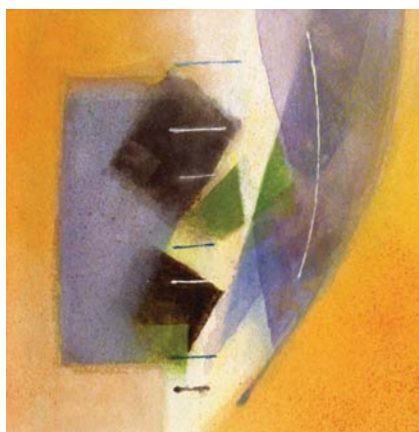
Drie jongeren aan het woord

Bij het verschijnen van *Antroposofie voor jonge mensen*

*Met nawoorden van Christiane Haid en
Sigurd Borghs*

Tegenstellingen tussen de oude en jonge generatie zijn van alle tijden. Maar aan het begin van de twintigste eeuw groeit een jeugd op met een spirituele honger die radicaal verschilt van alle vorige generaties. Na de eerste wereldoorlog stroomt die jeugd ook de antroposofische beweging binnen. Als zij om een speciale voordrachtenreeks voor jonge mensen vragen, geeft Steiner hen in eerste instantie de opdracht voldoende mensen bij elkaar te zoeken en concreet onder woorden te brengen wat ze eigenlijk van de antroposofie verwachten. Dit gebeurt, en de voordrachtenreeks komt tot stand.

Steiner laat in deze voordrachten zien waar de jeugd in wezen naar op zoek is in een wereld die beheerst wordt door frase, conventie en routine. Het dood geworden denken, dat steeds intellectueler wordt en de mens vervreemdt van de werkelijkheid, staat tegenover een van leven vervuld denken, dat alleen gewonnen kan worden

Rudolf Steiner *Antroposofie voor jonge mensen*

vanuit een echte spirituele verbinding met de wereld. Niet het spreken *over* de geest is belangrijk, maar een concreet spreken en handelen *vanuit* de geest.

Steiner behandelt op die manier in *Antroposofie voor jonge mensen* een aantal essentiële 'jeugdige' idealen in de antroposofie die vandaag de dag nog steeds actueel zijn.

Het leek ons boeiend om een eeuw later dezelfde vraag aan drie jongeren voor te leggen: Wat verwacht je van de antroposofie?

Selma Steenhuisen (26 jaar)

Mijn hele jeugd ademde antroposofie, van de wollen hemdjes en handgebreide vestjes die we droegen tot de pompoenen die we uitholden met Sint-Maarten en de televisieprogramma's die we niet mochten kijken. Waarom we alles anders deden dan de kinderen in onze straat was niet helemaal duidelijk, wel dat we anders waren. Wij zeiden een spreuk voordat we gingen eten, kregen geen cijfers op school maar een gedicht en in onze keukenkastjes geen felbegeerd snoep en fris.

Selma Steenhuisen studeerde Europese studies met een minor in Engels en Internationale betrekkingen aan de Universiteit van Amsterdam. Ze is onder andere oprichter en voorzitter van Access to One World die cultuuruitwisseling stimuleert tussen jongeren uit Nederland en Tanzania. Algemeen bestuurslid van de Iona Stichting. Consultant Ashoka Nederland, een associatie van sociaal ondernemers die stipendia en trainingen aanbiedt aan mensen die werken aan oplossingen van de meest urgente sociale problemen.

Een tijdlang was dat het ergste: anders zijn dan anderen. Wij wilden ook televisie kijken, snoep eten, cola drinken, laat opblijven, kleren die in de mode zijn dragen, flipflo's sparen en met een tamagotchi spelen. Waarom aten wij aardperen en bulgur? Waarom moesten wij van dat zware, zure brood eten met tahin erop? Waarom kregen wij geen Liga's mee naar school?

Nu ik 26 ben speelt antroposofie op een andere manier een rol in mijn leven. Als bestuurslid van de Iona Stichting is het de leidraad van waaruit we werken. Iedere vergadering leer ik iets nieuws. Soms een abstract denkbeeld dat eerst moet weken voordat het gaat leven maar soms ook een praktisch idee of perspectief dat ik meteen kan toepassen in mijn werk.

Mij werd gevraagd om een stukje te schrijven over wat ik van de antroposo-

fie verwacht. Een moeilijke vraag vind ik dat, want wie of wat is dat, *de* antroposofie? Zijn dat de dikke gekleurde boeken vol met Steiners ideeën? Zijn dat de mensen die op de een of andere manier betrokken zijn bij antroposofische initiatieven? Is het de *impuls*? Van de boeken kan ik niet veel verwachten, die zijn geschreven, vertaald en afhankelijk van hun lezers wat betreft interpretatie. Van de mensen rondom

antroposofie kan ik veel en weinig verwachten. Iedereen volgt zijn eigen weg, vindt zijn eigen interpretatie en toepassing.

Wellicht is het dan de *impuls*, of de ziel waar ik iets van verwacht. Ik hoop dat die zich blijft vernieuwen, verbinden met, en vertalen naar het heden. Dat niet het stempel antroposofie belangrijk is, maar de kwaliteiten waar het voor staat. En misschien moet ik het nog dichterbij zoeken, en antwoord

vinden op de vraag wat ik van mezelf verwacht in deze context? Dan wil ik graag verbindingen maken, tussen mensen met idealen en mensen met ervaring, tussen de antroposofie en andere levensbeschouwingen, tussen denkers en doeners. Dat is een opgave die niet in een week of jaar tijd kan worden volbracht. Dat geeft tijd om het antwoord op deze moeilijke vraag nog heel vaak te herformuleren.

Arwen Jakobs (26 jaar)

Onlangs kreeg ik de vraag iets te schrijven over wat ik verwacht van de antroposofie en waarin de antroposofie bijdraagt in mijn leven en studie. Ik zal proberen die vragen in het volgende stukje te beantwoorden.

Ik heb de antroposofie als kind onbewust leren kennen, het was er gewoon. Ik heb op de Vrije School gezeten, en heb altijd een antroposofisch huisarts gehad. Toen ik aan mijn studie geneeskunde begon, speelde de antroposofie daar eigenlijk geen noemenswaardige rol in. Ongeveer halverwege mijn studie kreeg ik via via een uitnodiging voor de *Februartage* in Dornach. Daar is mijn eigen interesse in de antroposofie ontstaan.

Sindsdien is de antroposofie voor mij uitgegroeid tot een belangrijke inspiratiebron. Het sleutelwoord daarin is integriteit. Het leven in een samenhangend geheel, en je eigen leven daarmee in overeenstemming brengen. Daarin springt voor mij de tweezijdigheid van alles in het oog. Dit wordt uitgedrukt

in de volgende regels uit een spreuk van Rudolf Steiner:

Geist ist niemals ohne Materie, Materie niemals ohne Geist.

De grote uitdaging ligt er voor mij in het tweezijdige in alles te verbinden, en in samenhang te laten bestaan. Vaak is dit terug te voeren op de tegenstelling tussen het algemene en het individuele. Wat in het algemeen opgaat, hoeft voor het individu niet passend te zijn, zonder dat dit de geldigheid van de algemene stelling aantast.

Het komt er voor mij steeds meer op aan het individuele zo te ontwikkelen dat het passend is binnen het geheel. Anders gezegd: je handelen niet meer laten voortkomen uit een reactie op wat is geweest, maar laten inspireren door de consequenties die je handelen heeft voor de toekomst.

Als ik over enkele weken als arts aan het werk ga, is het mijn uitdaging dit in de praktijk te brengen. Er zijn tijdens mijn studie enkele mensen ge-

Arwen Jakobs heeft na de vrijeschool en haar VWO-examen geneeskunde gestudeerd in Maastricht. Haar keuze-co-schap volgde ze in de psychiatrie in de Duitse Friedrich Husemann Klinik. Haar gezondheidszorgparticipatie deed ze in de endocrinologie en haar wetenschapsparticipatie deed ze bij huisartsgeneeskunde, waar ze onderzoek deed naar onbegrepen vermoeidheid.

weest die een grote rol hebben gespeeld in de ontwikkeling van mijn visie op de antroposofische geneeskunde. In het bijzonder wil ik hier de artsen en andere mensen noemen die de studie-cursus antroposofische geneeskunde voor studenten dragen, die twee keer per jaar in Dornach plaatsvindt. Deze cursus is voor mij een grote inspiratiebron en de perspectieven die hier geboden worden zijn de bevestiging geweest voor mijn studiekeuze.

Graag zou ik wat ik daar gekregen heb willen doorgeven aan anderen en

bouwen aan de brug tussen binnen en buiten, algemeen en individu, wetenschap en spiritualiteit. De verbinding tussen deze ogenschijnlijke tegen-gestelden ligt in de zaak besloten; de brug is het zichtbaar en vruchtbaar maken van deze verbinding.

De antroposofie schept voor mij een zinnige samenhang in wat ik om me heen zie en ervaar. Het geeft me een handvat hoe ik mezelf zo kan ontwikkelen dat ik kan bijdragen aan deze samenhang.

Matthias Veltkamp (26 jaar)

Het antwoord op de vraag naar mijn verwachting van de antroposofie hangt sterk samen met mijn oorspronkelijke motivatie om mij aan te melden als lid van de Antroposofische Vereniging. Het was zeven jaar geleden vooral gemeenschapszin die mij dreef. Ik wilde deel zijn van de jongerenbeweging die ik leerde kennen in Dornach, me verbinden met de mensen die projecten organiseerden om de antroposofie tot leven te brengen. Ik werd daarin actief en hielp ook zelf in Nederland een jongerenconferentie tot een succes te maken. Vragen over de weg die we gaan in het leven hielden ons in de organisatie bezig, met ook vragen over de idealen die daarbij van belang kunnen zijn. Ik hoopte antwoorden te vinden in de antroposofie en in de Christengemeenschap. Toch bleek ik na een week van intense concentratie vaak moeite te hebben om de inhoud van een conferentie vast te houden en daarmee te leven. Ik had destijds niet door dat de samenwerking op zich hetgeen was wat de antroposofie dichterbij zou brengen. De ontmoetingen die ontstaan in voorbereiding op een conferentie en op de conferenties zelf zijn diepgaand van aard, maar die kunnen ook elders ontstaan.

Zo werkte ik samen met allerlei mensen in studie- en onderzoeksgroepen, aan lesprojecten en op grote zeilschepen met gasten, waardoor steeds meer het besef tot mij doordrong dat het een persoonlijk project betekent om de antroposofie tot leven te brengen. De antroposofie is wat mij betreft een ervaring om de vonk in onszelf en in

andere mensen te ontdekken en aan te wakkeren.

Terwijl ik filosofie studeerde raakte ik in eerste instantie steeds verder van de antroposofie verwijderd. De fundamentele zekerheid die Steiner vond in de geest viel niet te plaatsen binnen de hedendaagse wetenschap die de zekerheid elders zoekt. Daardoor was het lastig om *zekerheid* als een criterium te hanteren. Terwijl ik juist steeds meer noodzaak voelde om een basis van zekerheid in mijzelf te ontdekken, miste ik het vertrouwen om daarin zelfstandig te zijn en te bouwen op mijn eigen geestelijke vermogens. Het was niet alleen persoonlijk lastig maar het kwam ook mijn academische carrière niet ten goede. Ik kon niet stoppen met mezelf afvragen wat het belang was van datgene waarmee ik bezig was. Het werd pas weer productief toen ik merkte dat ik het denken in de academische wereld maar ook in de antroposofie zelf moest beleven en opnieuw moest scheppen. Een innerlijke ontwikkeling is nodig om opnieuw open te staan voor wat het leven mij te leren heeft, maar ook om daarin mijn eigen bijdrage te leveren en het belang daarvan te durven inzien.

Dat is zeker niet alleen academisch van aard. Ik merk juist steeds meer dat het bewustzijn in de ontmoeting me helpt om verder te komen. Dat ik kan leren van de verschillen tussen mij en de andere mensen. Dat zelfkennis ook de waardering voor wat ik doe vergroot. En zo merk ik ook dat de antroposofie me meer te bieden heeft dan ik aanvankelijk gedacht had.

Ik hoef de confrontatie met het leven niet in mijn eentje door te maken,

Matthias Veltkamp studeerde filosofie en bedrijfskunde aan de Universiteit van Amsterdam en is bezig aan een Master Philosophy of Management and Organisation op de Vrije Universiteit. Hij deed onder meer mee met een onderzoeksproject in Chili voor de Financiële Studievereniging Amsterdam (FSA).

wanneer ik beseft dat het leren van die situatie voor ieder mens op zijn eigen manier geldt. Dat andere mensen ook kunnen leren van wat ze meemaken en dat iedereen dat doet in zijn eigen tempo. Met dit bewustzijn leer ik nu steeds meer van mezelf en van mijn medemensen en daarmee heb ik mijn (antroposofisch) beginpunt gevonden. Namelijk de kunst om mij open te stel-

len voor datgene wat het leven mij te bieden heeft. De ervaring zien als een geschenk, net zoals mijn eigen gevoel, gedachten en reactiepatronen. Ze zijn een bron van kennis waardoor ik mij graag laat inspireren. Het bewustzijn dat ik aan het begin van deze weg sta geeft mij ruimte om met een open blik de ontmoeting aan te gaan en van het leven te leren.

Interview met Hans-Dieter Appenrodt

De komende twee jaar zal het werk van de kunstenaar Hans-Dieter Appenrodt de omslagen van de nieuwe uitgaven van Rudolf Steiner sieren nadat eerst werk van Henk Hage en Benno Sloots te zien was.

In zijn inleiding van de nieuwsbrief van vorig jaar november, getiteld 'Opstandingskrachten', schreef Michiel ter Horst over Benno Sloots dat deze weliswaar bestralingen had moeten ondergaan, maar dat hij van een bezoek aan hem als indruk vooral sterke genezende krachten en warme interesse had overgehouden. Afgelopen voorjaar, op Stille Zaterdag 3 april, is Benno Sloots op 77-jarige leeftijd overleden. Hij is speciaal herdacht bij de presentatie van het boek *Inzicht in het mysterie van Golgotha*, die op 29 mei in Zeist plaatsvond.

Hans-Dieter Appenrodt is schilder en grafisch vormgever. Hij werd in 1947 in Duitsland geboren, maar woont en werkt reeds tientallen jaren in Nederland. Naast de vele affiches, illustraties en boekomslagen die hij maakt, ontwerpt hij bijvoorbeeld ook toneeldecors en toneelkostuums, en houdt hij lezingen over beeldende kunst.

Bij het beschouwen van het werk van Hans-Dieter Appenrodt wordt de aandacht onmiddellijk getrokken door het grafische karakter ervan. Wat is dat eigenlijk: grafisch? Wanneer je beeldende kunst, of beter gezegd schilderkunst bekijkt, dan zijn daar altijd die twee oerelementen aanwezig: vorm en kleur. De kleuren spreken je aan in een

gebied in jezelf dat niet zo makkelijk benoembaar is: het heeft vooral iets met gevoel te maken en lijkt net onder het bewustzijn te zitten.

Maar dan zijn er ook de lijnen, vormen en vlakken: het grafische element, met duidelijke grenzen, begrenzingen, drempels en overgangen. Deze vormen kun je als het ware met je volle bewustzijn natekenen; die lijken in ieder geval veel makkelijker te volgen. Hoewel je dit bij Hans-Dieter Appenrodt weer niet zo makkelijk kunt zeggen: zijn lijnen en vormen volgen nooit de voor de hand liggende weg. De vlakken zijn complex, ze vervagen, ze worden onderbroken, ze verschijnen en verdwijnen weer, ze worden stippels of strepen; de lijnen bewegen zich in grote sierlijkheid over het vlak, ze draaien en buigen, keren zich om en oversnijden elkaar, waarbij ze onverwachte vormen aannemen. Kortom, er gebeurt van alles, overal is beweging,

waardoor zijn werk één groot kijkfestijn oplevert.

Niet dat de kleur een ondergeschikte rol speelt in het werk van Hans-Dieter Appenrodt, integendeel. Zijn kleuren zijn helder, transparant en vooral lichtgevend, waarbij het donkere en duistere zeker niet uit de weg wordt gegaan: dat is er ook. De tegenstellingen creëren een dramatische spanning. Het grafische is altijd bij dit alles onmiskenbaar aanwezig. Je zou dat zelfs bijna zijn handelsmerk kunnen noemen. Zijn werk is herkenbaar uit duizenden, waarbij zeker een rol speelt dat Hans-Dieter Appenrodt al bijna een volledig beroepsleven achter de rug heeft. Hij heeft zich kunnen ontwikkelen tot de kunstenaar die hij nu is. De Rudolf Steiner Vertalingen zijn heel blij dat hij zich bereid verklaard heeft de komende periode de omslagen van de nieuwe boeken te verzorgen.

Een interview met de kunstenaar in deze nieuwsbrief moge hem bij de lezer introduceren. Daarbij is Hans-Dieter Appenrodt geen man van veel woorden. Het liefst formuleert hij compact en kort.

Wie is je favoriete kunstenaar?

Te veel om op te noemen! Daarbij verandert mijn belangstelling met de tijd, gezien ook waar ikzelf sta en waar ik mij net op dat moment naartoe beweeg.

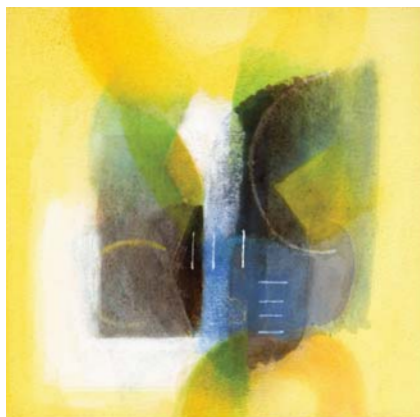
En je favoriete museum dan?

Musea zie ik als een soort thuis, een plek waar ik dierbare vrienden of uitdagende kunstenaars kan ontmoeten – in hun werk uiteraard. Vroeger was dit voor mij het Kunstmuseum in Bazel. Later werd dit het onvolprezen museum Boymans van Beuningen in Rotterdam. Nu ik in Den Haag woon, is

dit enerzijds het Gemeentemuseum in zijn beide aspecten: als architectonisch kunstwerk en met zijn bijzondere collectie, en anderzijds het Maurits-huis, intiem van omvang, rijk in al zijn verschillen.

Wat maakt een kunstwerk actueel?

Voor de toeschouwer of voor de maker? In ieder geval de uitdrukking geestelijk een tijdgenoot te zijn. Het wekt dan bewustzijn van de mogelijkheden en taken *nu*. Voor mij als maker betekent dit ook besef te hebben van mijn tekortkomingen op dit gebied. Mode is het niet, dat is nooit echt actueel.

Wat zou jij maken als jij nu twintig zou zijn?

Ik ben blij dat ik dat niet meer ben! Ik hoop nu aan werk toe te komen dat ik toen nog niet kon maken.

Welke ontwikkeling heb jij als kunstenaar doorgemaakt?

Die ontwikkeling is erg complex, zoals bij iedereen trouwens. Maar om toch enkele aspecten te noemen: destijds ging voor mij het tekenend en schilderend vormgeven gepaard met veel vragen stellen en proberen; daarna, ook in de 'Kunstgewerbeschule' te Bazel,

was het vooral het vormaspect dat mijn bewuste belangstelling had. De kleuren waren er ook, maar werden vooral via het gevoel benaderd. Later, aan het Goetheanum [de school van Hans Hermann, van 1972 tot 1986 leider van de sectie voor beeldende kunsten in Dornach, Zwitserland] kreeg ik een weg gewezen voor het bewuste leven en omgaan met kleuren. Steeds meer zijn deze kleuren voor mij als het ware personages met eigen intenties geworden en de vormgeving datgene waarin zij kunnen verschijnen.

*In welk medium voel je je het meest thuis?
Waar in werk je het liefst?*

Dat is wisselend. Aan de aquarel waardeer ik de openheid, de eigenwilligheid van het vloeibare, en dat het proces van het schilderen zo zichtbaar blijft. Aan de eitempera de ruime mogelijkheid (claviatuur) van licht en luchtig, tot diep en stevig. Aan de olieverf het ‘instrument’ om er haast grenzeloos mee te kunnen nuanceren.

Is Steiner een inspiratiebron voor jou?
Het werk van Rudolf Steiner, zijn antroposofie, zie ik als een grootse

herontdekking van de geestelijke dimensies van het bestaan, van het zijn. En in die zin als een reële levenshulp én uitdaging. Een voorbeeld van zo’n uitdaging is dat de aarde ook al rond was toen die nog door velen als een schijf werd voorgesteld. Wie durfde die ongekende nieuwe voorstelling van de aarde al te volgen toen er nog maar één iemand mee kwam? Er bestaat een prachtige brief van Van Gogh over de verhouding tussen directe schijn en kosmische werkelijkheid.

*Hoe heb je antroposofie toegepast in je kunst?
Of pas je die niet toe en pak je het heel anders aan?*

Wat werkelijk in mij leeft zal ook zijn uitwerking hebben in mijn daden, in mijn beeldend werk. Zo zou ik bijvoorbeeld aan landschappen, stillevens of composities van een schilder moeten kunnen proeven of die komen van een spiritueel-religieus gestemd mens. Kan ik daarnaast ook de godverlatenheid van sommige ‘religieuze’ taferelen herkennen? ‘Goede bedoelingen’ die vaak enkel wensen zijn, helpen niet. De zelfscholing van het eigen onderscheidingsvermogen zal wel de enige

‘Wetenschap – wetenschappelijk redeneren – lijkt mij een instrument dat het in de toekomst heel ver zal brengen.

Want kijk eens hier: men heeft gedacht dat de aarde plat was. Dat was waar; dat is vandaag nog zo, tussen Parijs en Asnières, bijvoorbeeld.

Alleen voorkomt dat niet dat de wetenschap bewijst dat de aarde in principe rond is. Hetgeen tegenwoordig door niemand wordt betwist.

Desalniettemin gelooft men tegenwoordig nog steeds dat *het leven plat is* en van de geboorte naar de dood leidt. Het leven is echter waarschijnlijk ook rond, en zeer superieur, in uitgestrektheid en capaciteit, aan het halfronnd dat ons nu bekend is.

Waarschijnlijk zullen toekomstige generaties dit zo interessante onderwerp verhelderen voor ons; en dan kan de Wetenschap zelf – tegen wil en dank – tot conclusies komen die min of meer parallel lopen aan de uitspraken van Christus die betrekking hebben op de andere helft van het bestaan’

Uit een brief van Vincent van Gogh aan Émile Bernard, Arles, eind juni 1888

uitkomst zijn: van het kunnen onderscheiden tussen schijn en zijn.

Heb je een relatie met het Nederlands in de vertalingen van Rudolf Steiner?

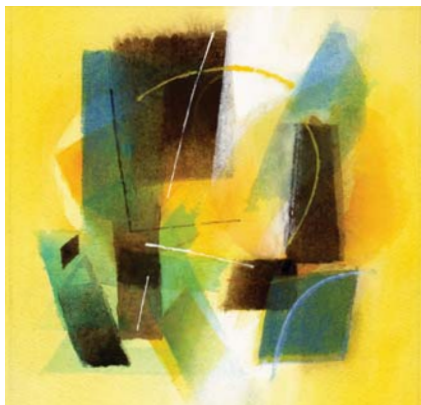
Zo mogelijk lees ik, ook Rudolf Steiner, het liefst in de 'oertekst'. Ik bewonder en waardeer het vertaalproject in het Nederlands. Door te vertalen zijn er mensen en mensengroepen heel intensief bezig met de gedachten en inhouden van de antroposofie. Dit op zichzelf al is een incarnerende daad.

Over de keuze om schilders als Henk Hage en Benno Sloots te vragen de nieuwe uitgaven een 'aangezicht' te geven, was ik gelijk al heel gelukkig. Nu hoop ik daar zelf ook een goede bijdrage aan te kunnen leveren.

Hoe ga je het aanpakken met de omslagen van de Steiner Vertalingen? Hoe deed je dat met je aquarel voor Antroposofie voor jonge mensen?

Vooral het werken aan een gestelde opdracht vraagt om een gezonde 'vertering' of 'stofwisseling'. Als het mij lukt om inhouden zo op te nemen dat ik het gebaar ervan vind en dit tot klank wordt, dan heb ik een bruikbare 'substantie'. Van daaruit kan ik dan beeldend werken.

Bij het lezen van de voordrachtenreeks die Rudolf Steiner in oktober 1922 voor een groep jongere mensen in Stuttgart hield, was ik aan het aftasten in welk kleurgebied en in welke licht-donkercontrasten ik een soort weerklank kon vinden voor datgene wat door het gelezene op mij toekwam. Op een gegeven moment kwam ik uit op de kleurkeuze goudgeel, turquoiseblauw, omber (diepbruin) en wit. Ik probeerde het ook nog met karmijnrood, oranje en koelgroen, maar kwam toch weer terug op mijn eerdere keuze.

Heb je een tip voor jonge kunstenaars?

Geen! Als wij interesse hebben voor elkaars werk en intenties kunnen wij allen van elkaar leren.

Nog enkele algemene gedachten ter afsluiting: laten wij ons niet verblinden door de modernste techniek en daar slaaf van worden. Vergeet ook niet de creatieve krachten die door onze tekenende en schilderende hand kunnen stromen. Dit niet als een 'geloof', maar als een ervaring in het doen.

En steeds weer zeg ik tegen mijzelf: kijk naar de natuur. Niet als een naturalist, maar als een 'lezer' of 'ziener' van de daarin oneindig werkende fantasie. Fantasie vooral bedoeld als het vermogen om voor problemen en vormgevingsvragen adequate én originele oplossingen te vinden.

Michel Gastkemper

Twee herdrukken 2010 - 2011

Karmaonderzoek 1 en Algemene menskunde als basis voor de pedagogie

Rudolf Steiner
Karmavoordrachten 1

Een van de mooiste uitspraken die Rudolf Steiner heeft gedaan is een oproep die hij in een bespreking deed met een groep jongeren op 8 februari 1923 (zowel in GA 217a als in GA 259): *Seien Sie Genies an Interesse!* Die 'geniale interesse' heeft hijzelf in een verbijsterende mate en omvang beoefend. Lees zijn autobiografie, zijn brieven en natuurlijk talloze voordrachten. Lees vooral ook

zijn karmavoordrachten. Daarbij kun je door iets bijzonders worden getroffen. Ga ik mijn eigen interesses langs, dan zie ik – nog afgezien van de vraag hoe ruim ze zijn: er zit altijd een voorwaardelijke kant aan. Ben ik het ermee eens (wat een ander denkt)? Kan ik het billijken (wat iemand doet)? Vind ik het mooi? Kan ik het gebruiken?

Rudolf Steiners interesse lijkt onvoorwaardelijk. Het is een interesse die ontmoetingen, verbintenissen schept. Was die interesse er niet geweest, dan hadden we geen karmavoordrachten gehad. De intense ontmoetingen die Steiner in de loop van zijn leven, persoonlijk of in geschrifte, met mensen heeft gehad, maken dat hij de weg kan vinden naar hun karmische voorgeschiedenis.

Hoe zo'n weg verloopt, wordt in *Karmaonderzoek 1* op tal van plaatsen geschetst. Het volgende voorbeeld uit de negende voordracht gaat over de destijds beroemde filosoof Eduard von Hartmann (1842-1906), met wie Steiner ook persoonlijk in contact had gestaan. Het citaat geeft alleen de eerste stappen weer. Lees ter plekke hoe het verder gaat.

Uit Karmaonderzoek 1

'Zeker, een groot aantal mensen was enthousiast over [von Hartmanns] *Philosophie des Unbewussten*. Maar als die over zoiets spreken, dan zie je niet dat zij er in hun hele wezen door gegrepen zijn. Dat zoiets gezegd kan worden! Dat is toch iets geweldigs, dat zoiets gezegd kan worden! Maar de mensen praten daarover net zoals ze zouden zeggen: 'Is genoteerd,' en dat is nu juist het allerergste.

Dat is toch maar gebeurd; zo'n filosoof is er geweest. En vervolgens bekeek deze filosoof de dingen die te maken hebben met de menselijke moraliteit op aarde. En dit werk over de *Phänomenologie des sittlichen Bewusstseins* was zelfs wat mij het meest diepgaand heeft geïnteresseerd. Hij heeft ook nog een boek over

het religieuze bewustzijn geschreven en over esthetica – hij heeft veel geschreven. En dat was allemaal juist op die punten waar je het niet met hem eens kon zijn, buitengewoon belangwekkend.

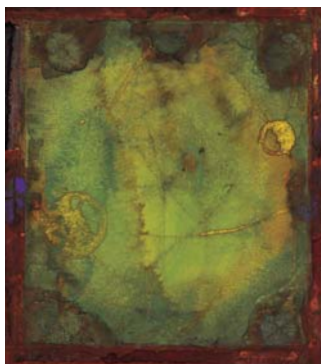
Dan zou je natuurlijk wel graag willen weten hoe het zit met de karmische achtergrond van zo iemand. Eerst ben je dan misschien geneigd echt op zijn filosofie in te gaan. Je probeert uit zijn filosofische gedachten iets te raden over zijn vorige aardse levens. Maar daarin vind je niets. Toch was voor mij juist zo'n persoonlijkheid interessant, hoogst interessant.

En ziet u, als je nu eenmaal, laat ik zeggen, occultisme in je lijf hebt, dan dienen zich dingen aan die je stimuleren om op de goede manier te kijken. En dan ligt hier toch het feit voor ons: Eduard von Hartmann was aanvankelijk soldaat, officier. In Kürschners adresboek verscheen zijn naam, behalve met zijn titel 'Dr. phil.' enzovoort, altijd ook met het kenmerkende 'ie luitenant', tot zijn dood toe. Eduard von Hartmann was in eerste instantie Pruisisch officier, en een heel goed officier, naar men zegt.

Kijk, dat leek mij vanaf een bepaald moment voor de menselijk-karmische constellatie veel essentiëler dan de bijzonderheden van zijn filosofie. De bijzonderheden van zijn filosofie, nu ja, op dat gebied vind je natuurlijk de tendens bepaalde dingen aan te nemen en andere te weerleggen. Maar dat heeft niet zoveel te betekenen; dat kan iedereen die een beetje filosofie heeft geleerd. Dat levert ook niet zoveel bijzonders op. Maar vraag je nu eens af: hoe komt het dat er een Pruisische officier is geweest, een goede officier, die zich in zijn officierstijd maar weinig, echt heel weinig om filosofie bekommerd heeft, maar meer om schermoefeningen op de sabel, hoe komt het dat nu juist die man een voor zijn tijd zo representatieve filosoof wordt? En waardoor is hij dat geworden?

De karmavoordrachten gaan over mensen. We ontmoeten een spreker die vooral verteller is, we horen verhalen compleet met dramatische ontwikkeling en plot. Heel anders bij het andere boek, *Algemene menskunde als basis voor de pedagogie*: daar gaat het niet over 'mensen' maar over 'de mens'. En de spreker wordt eigenlijk beeldend kunstenaar, die met woorden processen schildert en vormen en verhoudingen boetseert. Zie het volgende citaat uit de tiende voordracht.

Frans van Bussel

Rudolf Steiner
Algemene menskunde

Uit Algemene menskunde als basis voor de pedagogie

‘De Grieken hadden nog een zeer sterk bewustzijn van deze samenhang tussen de mens en de hele makrokosmos. [...] U begrijpt niet wat de mensen in vroeger tijd gemaakt hebben, wanneer u niet weet dat ze dat gemaakt hebben in overeenstemming met hun geloof: het hoofd is een kleine bol, een kosmos in het klein; de ledematen zijn een deel van de grote kosmos, waar deze overal met zijn radiale stralen in de menselijke gestalte dringt. De Grieken hadden daarvan een mooie harmonische voorstelling – daarom was hun ruimtelijke vormgeving ook zo goed en waren ze zulke goede beeldhouwers. Ook tegenwoordig kan niemand de plastische kunst eigenlijk doorgronden, wanneer hij zich niet bewust wordt van deze samenhang van de mens met de kosmos. Anders aapt hij alleen maar gebrekkig en uiterlijk de vormen van de natuur na.

Nu zult u naar aanleiding van wat net gezegd is kunnen inzien, beste vrienden, dat de ledematen meer op de wereld zijn gericht en het hoofd meer op de individuele mens is gericht. Waarnaar zullen de ledematen dus met name gericht zijn? Naar de wereld waarin de mens zich beweegt en zelf zijn positie voortdurend verandert. De ledematen zullen in verband staan met de bewegingen van de wereld.

In ons bewegen, in ons handelen in de wereld zijn we ledematenmens. En wat is nu de taak van het hoofd ten opzichte van dit bewegen van de wereld? Ik heb u al vanuit een ander perspectief gezegd dat het hoofd op de schouders rust. Het hoofd heeft ook de opgave om voortdurend het bewegen van de wereld in zichzelf tot rust te brengen. Wanneer u zich met uw geest verplaatst in het hoofd, dan kunt u zich daarvan een goed beeld vormen door u even voor te stellen dat u in een trein zit; de trein beweegt vooruit en u zit er in alle rust in. [...] Zo brengt het hoofd ook alle bewegingen die de ledematen in de wereld uitvoeren in uzelf tot rust. Het borstgedeelte bevindt zich daar midden tussen. Dat gedeelte verbindt de bewegingen van de buitenwereld met wat door het hoofd tot rust wordt gebracht.

Denkt u zich eens in: als mens proberen wij in feite de bewegingen van de wereld door onze ledematen na te bootsen. Wat doen we dan? We dansen. U danst in werkelijkheid; wat men gewoonlijk dansen noemt, is maar een deel van het echte dansen. Het was het uitgangspunt van elk dansen, de bewegingen van de planeten en andere hemellichamen – ook van de aarde – in de bewegingen van de ledematen na te bootsen.

Maar hoe zit het dan met het hoofd en met de borst, wanneer we de kosmische bewegingen dansend nadoen in onze bewegingen als mens? Ziet u, het is alsof de bewegingen die we in de wereld maken in het hoofd en in de borst worden tegengehouden. Ze kunnen zich niet door de borst tot in het hoofd voortzetten, want dat heerschap rust op de schouders – die laat de bewegingen niet door tot in de ziel. De ziel moet in rust aan de bewegingen deelnemen omdat het hoofd op de schouders rust. Wat doet de ziel dus? Ze begint vanuit zichzelf te reflecteren wat de ledematen dansend uitvoeren. Ze begint te brommen wanneer de ledematen onregelmatige bewegingen uitvoeren; ze begint te fluisteren wanneer de ledematen regelmatige bewegingen uitvoeren, en ze begint zelfs te zingen wanneer de harmonische bewegingen van de kosmos door de ledematen worden uitgevoerd. Zo wordt de dansende beweging, die naar buiten gericht is, naar binnen toe omgezet in zang en muziek.’

Werken en voordrachten NIEUWE REEKS

In de Nieuwe Reeks van de Rudolf Steiner Vertalingen verschijnen elke twee jaar drie boeken. Voor 2011-2012 is de keuze gevallen op de volgende werken:

UITGAVEN 2011-2012

Zintuigen en levensprocessen (div. GA), een vertaling van de belangrijkste voordrachten over dit onderwerp. Het nawoord wordt geschreven door Edmond Schoorel, die zich jarenlang in dit onderwerp gespecialiseerd heeft.

Opvoedkunst. Methodisch-didactische aanwijzingen, de tweede van de drie cursussen die Rudolf Steiner hield bij de start van de eerste Vrije School. De eerste is verschenen onder de titel *Algemene menskunde als basis voor de pedagogie*. In deze tweede cursus beschrijft Steiner aan de hand van vele voorbeelden hoe zijn pedagogische ideeën in praktijk kunnen worden gebracht.

Jaarfeesten (werktitel), een uitgebreide aanvulling met nieuwe gezichtspunten op het reeds bestaande *De kringloop van het jaar*.

REEDS VERSCHENEN

Antroposofie voor jonge mensen GA 217
Egyptische mythen en mysteriën GA 106
Esoterische scholing GA 264, 266/1/II/III, 267 en 268, een keuze
Grondslagen voor een verruiming van de geneeskunde GA 27
Inzicht in het mysterie van Golgotha GA 175
De wereld van de gestorvenen GA 141 e.a.

VOORGENOMEN UITGAVEN

Antroposofie. Aanzet tot een menskunde GA 45
Filosofie, kosmologie en religie GA 215
Geneeskunde en pastoraal werk. Een cursus voor artsen en priesters GA 318
Gezichten van het kwaad div. GA
Meditatieve verdieping van de geneeskunde GA 316
Oosterse en christelijke mysteriën. De weg van de graal GA 144 e.a.
Praktijk van het lesgeven GA 295
Symptomatologie van de geschiedenis GA 185
Tegenstellingen tussen Oost en West GA 83
Het vijfde evangelie GA 148
Waarnemen en denken GA 2

Serieoverzicht Rudolf Steiner / Werken en voordrachten (48 delen)

- Algemene menskunde als basis voor de pedagogie GA 293
Antroposofie. Een nieuwe benadering GA 234
De antroposofische beweging I GA 257, *een keuze*, en GA 258
De antroposofische beweging II GA 260 en GA 260a
Apocalypse en priesterschap GA 346
Het bewustzijn van de ingewijde GA 243
De bovenzinnelijke mens GA 231
Brieven *div* GA, *een keuze*
De christelijke inwijding en de mysteriën van de oudheid GA 8
Het esoterische christendom GA 118 en GA 130, *een keuze*
Het evangelie naar Johannes GA 103
Het evangelie naar Lucas GA 114
Het evangelie naar Marcus GA 139
Het evangelie naar Mattheüs GA 123
De filosofie van de vrijheid GA 4
Gedichten, spreuken, meditaties GA 40 *e.a.*
Geesteswetenschap en geneeskunde GA 312
Genezend opvoeden GA 317
Gezondheid, ziekte, genezing *div*. GA
Karmaonderzoek 1 GA 240, *een keuze*, en GA 235
Karmaonderzoek 2 GA 236, *een keuze*
Karmaonderzoek 3 GA 236, GA 237 en GA 240, *een keuze*
Karmaonderzoek 4 GA 237 en GA 240, *een keuze*
Karmaonderzoek 5 GA 238
Kerngedachten van de antroposofie GA 26
De kernpunten van het sociale vraagstuk GA 23
Kosmische hiërarchieën GA 110
De kringloop van het jaar GA 223 en GA 229
Kunst en cultuurvernieuwing GA 275
Meditatie GA 12, GA 16 en GA 17
Mijn levensweg GA 28
Mysteriedrama's I *uit* GA 14
Mysteriedrama's II *uit* GA 14
Mysterieplaatsen en inwijdingswegen GA 232
Opvoeding en onderwijs GA 305, *een keuze*
Sociale toekomst GA 332a
De spirituele bronnen van de kunst GA 271
Theosofie GA 9
Voorbij de grenzen van de natuurwetenschap GA 322
Vorm en beweging *div*. GA
Vruchtbare landbouw op biol.-dynamische grondslag GA 327
Waarheid en wetenschap en Filosofie en antroposofie GA 3 en GA 35
De weg tot inzicht in hogere werelden GA 10
Wegen naar Christus GA 131
Wereldgeschiedenis in het licht van de antroposofie GA 233
Werkingen van het karma GA 120 en GA 135
De wetenschap van de geheimen der ziel GA 13
Het wezen van de kleuren GA 291

Jonge begunstigers

Sinds *Antroposofie voor jonge mensen* was opgenomen in ons uitgavenplan, hebben wij gezocht naar een mogelijkheid om ook jongeren te interesseren om begunstiger te worden. Onze gedachten zijn vooral uitgegaan naar studenten, maar ook naar jongeren die bij antroposofische instellingen werken. De delen uit de reeks Werken en voordrachten behoren voor de verschillende werkgebieden vaak tot de basisliteratuur.

Jongeren tussen 18 en 28 jaar kunnen zich nu aanmelden als jonge begunstiger met een jaarlijkse bijdrage van € 25,- en krijgen dan twee boeken. Aangezien er drie nieuwe delen per twee jaar verschijnen, betekent dit dat jongere begunstigers in het jaar dat er twee boeken verschijnen, deze gewoon krijgen thuisgestuurd, maar dat zij in het jaar dat er slechts één boek verschijnt een extra boek kunnen kiezen uit de gehele reeks. Voorwaarde is wel dat deze bestelling gedaan wordt via de website van de stichting, een onderdeel van www.christofoor.nl, waarop een bestelformulier staat onder het kopje Rudolf Steiner Vertalingen: begunstiger.

Voor het overige behoren de jonge begunstigers gewoon tot de begunstigerskring.

Op het bestelformulier (laatste bladzijde van de Nieuwsbrief) is een aparte regel voor jonge begunstigers opgenomen.

We hopen vele jonge begunstigers te mogen begroeten.

Jan Bogaerts, secretaris

Begunstigersbijdragen

Het jaar 2009, dat inmiddels al weer ruim achter ons ligt, was voor wat de Werken en voordrachten Nieuwe Reeks betreft een goed jaar.

Het aantal belangstellende begunstigers bleef niet alleen op niveau, maar gaf zelfs een lichte groei te zien.

De begunstigers waarborgen zo gezamenlijk de continuïteit voor het vertalen en uitgeven van het werk van Rudolf Steiner.

Over het gehele jaar 2009 werd aan begunstigersbijdragen ruim € 20.000 ontvangen terwijl daarbovenop nog een schenking van € 25.000 kon worden ingeboekt. Bij elkaar dus ruim € 45.000.

In verhouding tot 2008 lijkt er sprake te zijn van een dalende lijn in de ontvangen bijdragen. Dit werd veroorzaakt door een stagnatie bij het aanmaken en verzenden van de vertrouwde acceptgiro's.

Dit probleem is inmiddels opgelost, wat vervolgens zijn uitwerking in de loop van 2010 heeft gehad.

*Namens het bestuur,
Ger Jue, penningmeester*

Begunstiger worden?

Onze begunstigers vormen de financiële ruggengraat van de Stichting Rudolf Steiner Vertalingen. Met een bedrag van ten minste € 50 per jaar steunt u ons. Daarvoor ontvangt u afwisselend een of twee nieuwe delen per jaar.

Belangrijk: op de reeds verschenen delen ontvangt u 20% korting.

Wanneer u ons initiatief nóg krachtiger wilt steunen, geeft u zich dan op als decenniumbegunstiger. U betaalt dan € 3000 en ontvangt de gehele reeks van 48 delen gratis, plus de nieuw te verschijnen delen gedurende tien jaren. U kunt ons ook bij testament een legaat toekennen.

Zo blijft de uitgave van Rudolf Steiners Werken en voordrachten ook op lange termijn verzorgd.

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met:

Jan Bogaerts, secretaris
telefoon 06 22 12 88 24, e-mail
jbogaerts@gmail.com

Ja! Ik wil graag bijdragen aan het tot stand brengen van de editie Rudolf Steiner / Werken en voordrachten.
Hieronder geef ik mijn keuze aan.

- Ik geef mij op als begunstiger en ben bereid tot een schenking van € 50 per jaar. Ik ontvang de delen van het lopende jaar, terwijl ik eerdere delen met 20% korting kan aanschaffen.
- Ik geef mij op als jonge begunstiger en ben bereid tot een schenking van € 25 per jaar. Mijn geboortejaar is .....
- Ik heb mijn bijdrage overgemaakt op INGrekening 698 388 of Triodosrekening 21 21 85 225 t.n.v. Stichting Rudolf Steiner Vertalingen te Zeist.
- Ik wil graag een acceptgiro ontvangen.
- Ik geef mij op als decenniumbegunstiger. Ik maak een bedrag van € 3000 over en ontvang de gehele reeks van 48 delen gratis, plus de nieuw verschenen c.q. te verschijnen delen van 2007 t/m 2016.
- Ik overweeg u te steunen met een periodieke uitkering of een legaat. Neemt u contact met mij op.

Naam _____ m/v

Adres _____ E-mailadres _____

Postcode _____ Plaats _____ Telefoon _____

Deze bon graag in een voldoende gefrankeerde envelop toezenden aan:

Voldoende
frankeren
s.v.p.

Stichting Rudolf Steiner Vertalingen
Slotlaan 155-III
3701 GC Zeist